

Wiesław WIECZORKIEWICZ*

Rekonstrukcja osadnictwa na wsi – kierunki przestrzennych przekształceń

Abstract

Reconstruction of setting in country side – directions of space changes. This article shows condition of setting in Poland, its disadvantages (dispersion, division, ways of communication). We presented indexes characteristic for Polish agriculture, comparing with other European countries. This article shows propositions of farm changes in different directions (personal, specialist and production farms). Also we discussed terms, which must be done by the side of space building in the country.

Key words: country planning, reconstruction of setting in country side

Od kilku lat toczy się dyskusja nad koniecznością rekonstrukcji polskiego rolnictwa, a w związku z tym też i potrzeba strukturalnych przemian w osadnictwie. Wynika to nie tylko z warunków koniecznych do spełnienia przy staraniach naszego kraju o wejście do Unii Europejskiej, ale też i z czysto ekonomicznych przesłanek. Rekonstrukcja rolnictwa będzie miała niewątpliwy wpływ na osadnictwo, jego rozmieszczenie, prze-

budowę budynków gospodarczych czy inwentarskich, a przy likwidacji siedlisk – przystosowania ich do nowych funkcji użytkowych.

Istniejące osadnictwo na wsi ma wiele cech negatywnych, które w ostatnich 40 latach wobec wymiany budynków tradycyjnie drewnianych na murowane było utrwalane. Do charakterystycznych negatywnych cech osadnictwa zaliczyć należy:

- Rozproszenie osadnicze charakteryzujące się wieloma miejscowościami rozrzuconymi na obszarze Polski. Aktualnie statystycznie jest około 40 tysięcy jednostek administracyjnych, z tym że faktycznie jest około 70 tysięcy, lecz poprzez administracyjne regulacje skorygowano ich liczbę bez zmian fizycznych stanu zabudowy.
- Rozdrobnienie agrarne, które cechuje się niedużą powierzchnią średniego gospodarstwa w kraju (lub w wybranym regionie) oraz rozproszeniem arealu na wiele kawałków gruntu w ramach jednego gospodarstwa. Aktu-

* Katedra Budownictwa Wiejskiego SGGW, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa.

alnie (stan w 1994 r.) jest około 1 mln 970 tysięcy gospodarstw (w ciągu ostatnich czterech lat ubyło 171 tysięcy gospodarstw), w tym że średnia wielkość gospodarstwa wynosi obecnie około 7,8 ha (przy 7,1 ha w 1990 r.). Podobnie procesy likwidacji małych nierentownych gospodarstw przebiegały w krajach Europy Środkowej (choć znacznie dynamiczniej niż w Polsce). Tylko w ciągu kilku lat osiemdziesiątych liczba gospodarstw w Danii zmalała ze 116 tys. do 80 tys., tj. o 27%, czy np. w podobnym okresie we Francji o 20%. Obszar średniego gospodarstwa w tych krajach powiększył się prawie o 5 ha (w Polsce w podobnym okresie o 0,7 ha).

- Trwała obudowa szlaków komunikacji kołowej, co z jednej strony powoduje bezpośrednie zagrożenie dla miejscowych mieszkańców; powiększają się stresowe warunki życia codziennego ludności mieszkającej przy drogach (szum, hałas, pył oraz chemiczne odpady).
- Polskie rolnictwo jest zbyt obciążone siłą roboczą, która wynosi około 27 osób na 100 ha, kiedy w krajach Unii Europejskiej wskaźnik ten kształtuje się od 4 do 7 osób na 100 ha.
- Prawie 80% gospodarstw są to gospodarstwa o wieloprofilowej produkcji rolno-hodowlanej. Pełnoprodukcyjne gospodarstwa specjalistyczne stanowią w Polsce niewielki odsetek.
- Bez troski stosowanie nawozów sztucznych i środków ochrony roślin, odejście od naturalnego nawożenia narusza naturalne środowisko (zatrucie cieków wodnych, szaty roślinnej, wody gruntowej często jeszcze stanowią-

cej podstawowe zaopatrzenie gospodarstw rolnych w wodę konsumpcyjną) i nadmierne zakwaszenie gleby.

- Powszechnym zjawiskiem jest brak małego opartego na sile kilku rolników lub członków ich rodzin przetwórstwa rolnego, czy tylko zakładów do konfekcjonowania produktów rolnych.
- W wielu przypadkach też niewłaściwe jest przechowywanie płodów rolnych. Długi i niewłaściwy transport płodów rolnych do dużych monopolistycznych zakładów przetwórstwa jest przyczyną strat ilościowych i wartościowych.

Taki stan rzeczy stawia nasze rolnictwo przy rozpatrywaniu podstawowych wskaźników na dość odległym miejscu w stosunku do innych krajów europejskich czy na przykład USA:

Kraj	Liczba hektarów na zawodowo czynnego	Ilość użytków rolnych w ha na 1 osobę	Liczba obywateli żywno-nych przez 1 rolnika
Polska	3,52	0,50	7
Węgry	6,09	0,51	10
Dania	13,50	0,50	17
Francja	17,00	0,50	30
Wielka Brytania	28,00	0,13	–
Holandia	–	–	23
USA	–	–	63

Fakty te i rejestrowane zjawiska inspirowują kierunki przekształceń, jakie powinny zaistnieć tak w strukturze agrarnej, jak i w osadnictwie. Jedno jest pewne, a wynika to z tradycji polskiego rolnictwa, że

w podstawowej masie będą to gospodarstwa rodzinne. Gospodarstwa te muszą jednak powiększać swój obszar produkcyjny w dość krótkim czasie, by produkcja rolna (hodowlana) była dla producentów opłacalna. Rolą ekonomistów i konsultantów-rolników jest określenie ekonomicznie uzasadnionej wielkości gospodarstwa w dostosowaniu do postulowanych czy tradycyjnych kierunków produkcji rolnej, w dostosowaniu do rodzaju gleby czy strefy klimatycznej. Natomiast rolą planistów przestrzennych jest zaproponowanie różnych form gospodarstw lub zespołów gospodarstw. Będą to więc:

- indywidualne gospodarstwa rodzinne z własnym uzbrojeniem w środki produkcji, magazyny, budynki gospodarcze itp., z możliwą kooperacją z drobnym przetwórstwem;
- indywidualne gospodarstwa rodzinne leżące na obszarach rekreacyjnych będą głównie nastawione na obsługę turystów; funkcjonalnie będzie to zwiększony program mieszkaniowy budynku o pokoje i sanitariaty dla turystów, a gospodarstwo rolne będzie podporządkowane obsłudze żywnościowej turystów;
- indywidualne gospodarstwa specjalistyczne (warzywnictwo, sadownictwo, drobiarstwo, produkcja mięsna, produkcja mleczna) z własnym zespołem urządzeń i maszyn rolniczych; gospodarstwa te będą kooperowały z obiektami przetwórstwa rolniczego;
- zespół gospodarstw specjalistycznych o wspólnej bazie obsługi technicznej rolnictwa, wspólnym zakładzie przetwórczym, lecz o niezależnej indywidualnej produkcji na własnej działce;

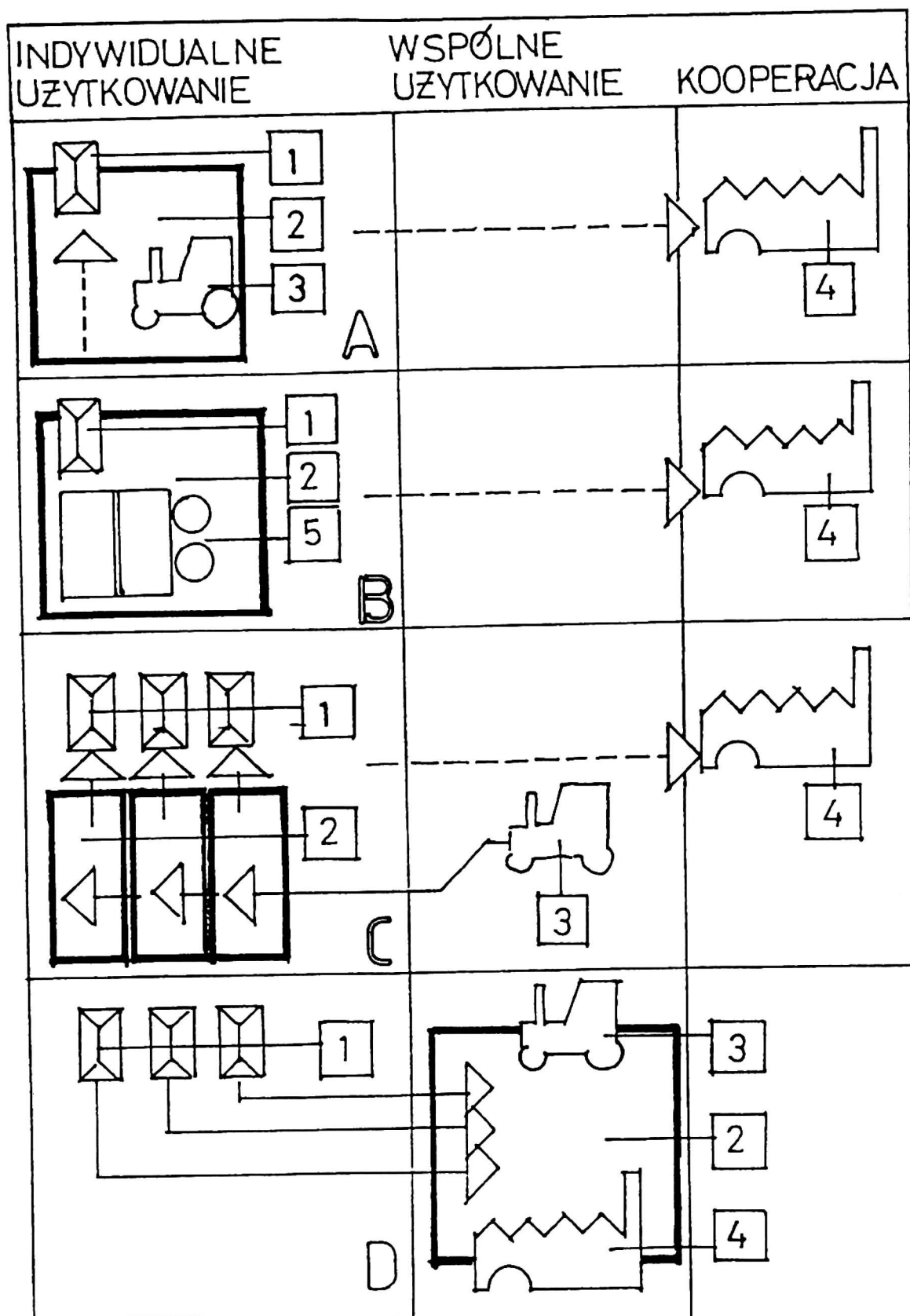
- gospodarstwo oparte na spółce produkcyjnej (spółdzielni) kilku rodzin (lub współudziałowców), gdzie jest wspólny obszar produkcyjny, wspólny system technicznej obsługi rolnictwa, wspólne przechowalnictwo czy przetwórstwo; działki siedliskowe i budynki mieszkalne są indywidualne (rys. 1).

Oprócz tych typowych gospodarstw produkcyjnych nie wyklucza się funkcjonowania małych gospodarstw kilkuhektarowych, często dwuzawodowych, ekologicznych lub tzw. hobbystycznych, użytkowanych przez mieszkańców miast (jako drugi dom, dom weekendowy), zgrupowanie głównie wokół dużych miast.

W procesie przemian agrarnych i osadnictwa na wsi konieczne będzie wykorzystanie naturalnych i niekonwencjonalnych źródeł energii służących do ogrzewania, oświetlenia czy jako siła napędowa do uruchamiania różnych urządzeń, maszyn w zagrodzie (energia wiatrowa, słoneczna, wodna, biogaz itp.). Konieczne również będzie odtworzenie zniszczonych w minionym 40-leciu elementów krajobrazu niosących swoim istnieniem pozytywne wartości użytkowe dla środowiska, takich jak:

- zieleń śródpolna czy np. leśne pasy ochronne przeciwdziałające stepowieniu gleb,
- mała retencja wodna poprawiająca miejscowe stosunki wodne.

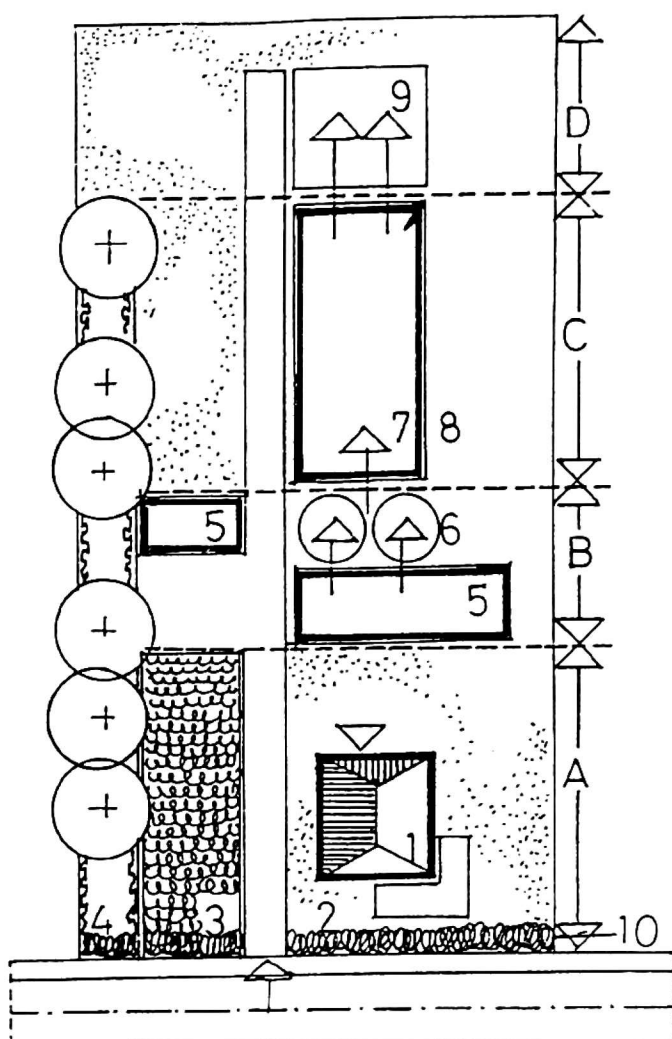
W trakcie ewolucyjnych przemian na wsi nie można stracić ze strefy zainteresowań spraw dotyczących ochrony środowiska zamieszkania. Do nich należy zaliczyć:

Rys. 1. Schematy proponowanych gospodarstw rolnych: A – gospodarstwo rodzinne (rolnicze, podmiejskie, obsługujące turystów); B – gospodarstwo rodzinne specjalistyczne; C – zespół gospodarstw różnych użytkowników (każdy o własnym obszarze produkcyjnym), lecz o wspólnej obsłudze technicznej rolnictwa; D – spółka, spółdzielnia o wspólnym terenie upraw rolnych (czy np. wspólnych obiektach hodowlanych), o wspólnej bazie technicznej obsługi rolnictwa z obiektami przetwórstwa rolniczego; 1 – budynki mieszkalne, 2 – tereny rolne, 3 – bazy technicznej obsługi rolnictwa lub własny zestaw maszyn rolniczych, 4 – przemysł (zakład) przetwórczy rolno-spożywczy, 5 – specjalistyczne budynki produkcyjne

- zakładanie zielonych pasów izolacyjnych na działce siedliskowej od strony dróg komunikacji kołowej, chroniących od pyłów, hałasu; jest to szczególnie ważne wobec stale zwiększającego się ruchu kołowego na wsi;
- zakładanie pasów zielonych od tzw. strony nawietrznej, chroniących budynki przed nadmiernymi stratami ciepła;
- konieczność wykonania izolacji sanitarnej miejsca zamieszkania od budynków produkcyjnych, hodowlanych lub innych urządzeń na działce (szamba, gnojowicy i tym podobnych zbiorników nieczystości), znajdujących się na działce siedliskowej; dotyczy to też wykonania w samym budynku mieszkalnym tzw. śluzu brudu (rys. 2);
- budowanie na wjazdach do wsi (lub małego miasteczka), oprócz tablic ograniczających szybkość poruszania się po miejscowości, urządzeń mających na celu tzw. uspokojenie ruchu, jak np. placyk o ruchu okrężnym wymuszającym zmniejszenie szybkości, pasy ruchu w układzie mijankowym (esowanie osi jezdni) czy kolorystyczne opisanie jezdni (rys. 3);
- zakładanie równoczesne kanalizacji i wodociągów łącznie z urządzeniami do oczyszczania ścieków;
- przebudowę sieci energetycznej na wsi, gwarantującej bezpieczne wykorzystanie maszyn rolniczych i urządzeń domowych, których ilość stale na wsi wzrasta (aktualny stan sieci energetycznej na wsi jest zdekapitalizowany i wymaga wymiany).

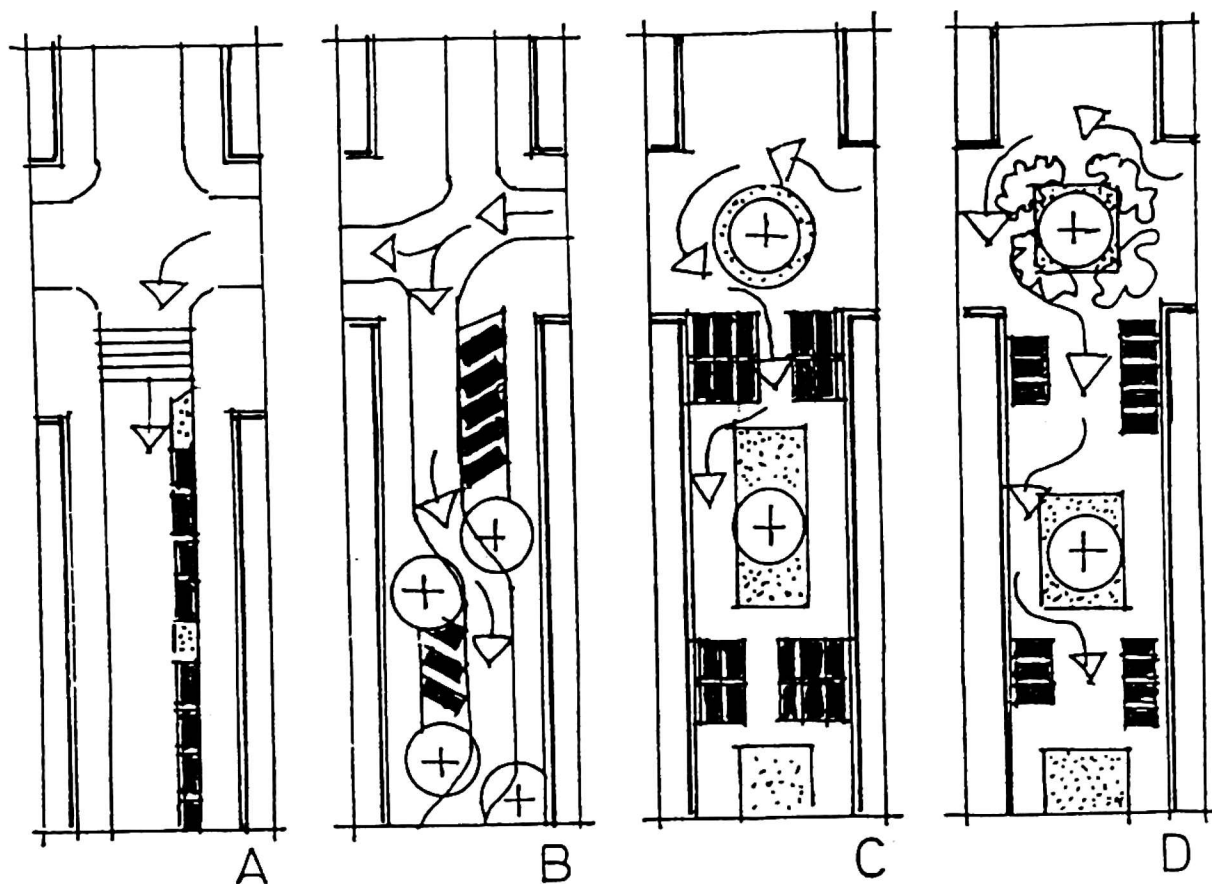
Należy zdać sobie sprawę, że procesy przekształceń będą przebiegały ewolu-

Rys. 2. Schematycznie pokazane strefy na działce producenta rolnego: A – strefa mieszkaniowa (1 – budynek mieszkalny, 2 – ogród i przedogródek, 3 – warzywnik, 4 – izolacja od strony nawietrznej, 10 – izolacja od drogi); B – izolacja pomiędzy strefą hodowlaną a mieszkalną (można lokalizować garaże, magazyny pasz – 5, 6); C – strefa hodowlano-inwentarska (z budynkami inwentarskimi – 7, wybiegami – 8); D – strefa odpadów i gnojowicy – 9

cyjnie, a jednocześnie efekty będą zależały (oprócz wielu innych czynników) od poniżej zaprezentowanych jednych z podstawowych (według autora niniejszego referatu) warunków:

- od stabilnej polityki rolnej z całym zestawem przepisów chroniących preferowane dziedziny produkcji rolnej w powiązaniu z polityką celną, a w

Rys. 3. Niektóre sposoby tzw. uspokojenia ruchu przy wjeździe do wsi, miejscowości:
A – za pomocą fali; B, C, D – za pomocą esowania osi drogi i placyków

dostosowaniu do przyszłych europejskich zależności;

- logicznej i inspiracyjnej polityki kredytowej i organizacyjno-inwestycyjnej, promującej drobną wytwórczość i drobny przemysł rolny na wsi przejmujący nadwyżki siły roboczej z rolnictwa;
- szerszego wprowadzania regionalnych środowiskowych giełd towaro-

wych eliminujących pośredników przejmujących tzw. pośredni zysk;

- od tworzenia miejscowych przepisów samorządowych (np. zawartych w zatwierdzonych planach zagospodarowania przestrzennego gmin) pozwalających na swobodny obrót siedliskami;
- od zorganizowanego regionalnie szkolenia współczesnego producenta rolnego.